

med sonore nabolyd, enten i samme ord eller i efterfølgende ord. Også her kan den oprindelige trykssvage lyd blive forvandlet til en tro kopi af den foregående, som fx i *due* [du:ɔ] > [du:u], *sige* [si:ɔ] > [si:i], *nye* [ny:ɔ] > [ny:y], *kande* [kanɔ] > [kanɳ], *sidde* [seðɔ] > [seðð]. Forskellen ligger dog i, at her er der tale om assimilation af vokalisk schwa, der tilhører en anden stavelse end den foregående trykstærke og som bevarer sin stavelsesdannende funktion efter processen er gennemført. Den proces, som jeg har forsøgt beskrevet, omfatter derimod de forskelligt farvede halv vokaler, som kom til at udgøre codaen inden for én og samme stavelse.

6. Se Brink-Lund-Heger-Jørgensen 1991: 40 og § 78.
7. Overgangen [h̥æ:ja] > [le:ja] > [le:a], som jeg her foreslår, kunne selvfølgelig være foregået lidt anderledes. Det kan fx også være, at langvokalen i lydsekvensen [æ:ja] under indflydelse af den følgende [j] i første omgang undergik en diftongering og derved blev fonologisk identisk med oldn. /ai/ [æ̥]. Sidenhen fulgte den typiske østnordiske udvikling til /ē/ (jfr. fx oldn. *haita* > glda. *hēta* 'hedde', jfr. norr. *heita*). I så fald ville overgangen have set sådan ud: [h̥æ:ja] > [h̥æ̥jja] > [h̥ejja] > [le:ja] > [le:a]. Dette turde også åbne muligheden for en nærmere tidsfæstelse af stødets opståen, i det mindste i den her behandlede ordtype, da fænomenet nødvendigvis måtte opstå efter overgangen oldn. /ai/ > oldda. /ē/, dog inden vikingetidens slutning (se derom: Panieri 2010).

Luca Panieri

Et Peder Låle-ordsprog skrevet med runer

The paper discusses a runic annotation in a Swedish law-code manuscript from the fourteenth century, Copenhagen AM 53, 4°. By using a new technique, multispectral photo analysis, it has been possible to identify the inscription as a Latin proverb from the medieval collection attributed to Peder Låle: *Crura refarcire bursis et dentibus ire / Nostras insolitum statuit fieri sibi ritum*. The runic annotation shows young features which date the inscription to the 16th century. The new-find consolidates a hypothesis of an error, *resarcire* instead of *refarcire*, in the printed versions of this proverb from the sixteenth century. Furthermore, the occurrence of a proverb in a law codex and similar additions in other manuscripts raises questions about why runes should have been used in the late medieval period and the Renaissance. It is most probable that runes at that time reflect a growing nationalistic fervour.

Nyfund af ordsprog fra middelalderen er ikke hverdagskost. Men med hjælp fra den nyeste teknologi, multispektral billedanalyse, er det lykkedes at få identificeret en runegraffiti i et svensk lovhåndskrift fra 1300-tallet som et latinsk ordsprog fra Peder Låles ordsprogssamling. I det følgende redegøres for runeteksten og dens datering, selve ordsproget og den middelalderlige ordsprogssamling, det stammer fra. Endelig redegøres der kort for overleveringen af ordsprog uden for ordsprogssamlingerne herunder spørgsmålet om, hvorfor det latinske ordsprog er endt i et lovhåndskrift.

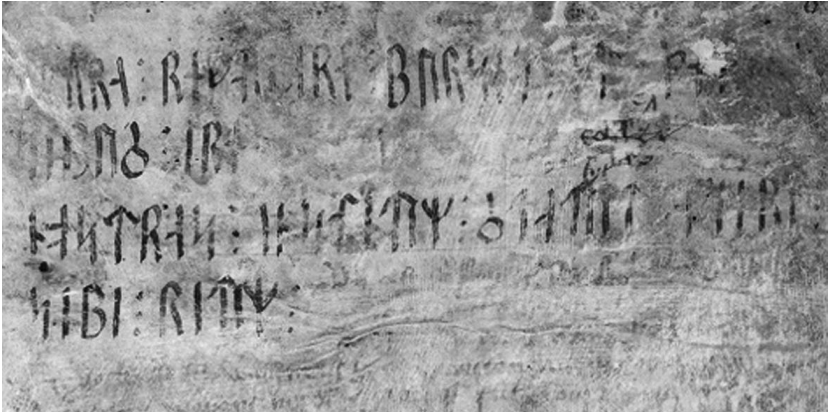

Fig. 1.

Runeindskriften

Det hele begyndte med en henvendelse fra en svensk kollega, Helmer Gustavson, om en ulæselig runeannotation i håndskriftet AM 53, 4° af Magnus Erikssons landslag. I bind 10 af *Sweriges gamla Lagar* omtaler Carl Johan Schlyter den pågældende side i håndskriftet som »nägra nästan utplånade senare anteckningar, hvaribland 4 rader skrifna med runor« (Schlyter 1862: xiii).

De 8-12 mm høje runer fordelt på fire linjer øverst på AM 53, 4°, fol. 8r (fig. 1) er i dag kun delvis læselige. Herunder følger flere samtidige, ulæselige tilskrifter skrevet med gotisk halvkursiv, der er typiske for 1400- og 1500-tallet. Ved hjælp af en multispektral billedanalyse og en skanner, der sammenligner 19 lag af billeder fra forskellige nanometerbånd fra ultraviolet lys over synligt lys til nær-infrarød, har det været muligt at læse hele runeindskriften, samt at identificere de øvrige tilskrifter på siden som et brevkoncept eller brevafskrift, og herunder en linje latinsk tekst med anden blæktype, der er næsten usynlig for det blotte øje og begynder med »Octaua...«, samt nederst et stort additionstegn samt talrækker. (For en nærmere præsentation af skanneren og de anvendte analysemetoder, PCA, principal component analysis, og MNF, minimum noise fraction henvises til Carstensen & Lerche Nielsen 2011).

Man kan undre sig over, hvordan denne side er kommet til at se sådan ud, og hvordan den er havnet et stykke inde i håndskriftet. Den nuværende indbinding fra 1967 har erstattet en ældre, som blev udført på Arne Magnussons initiativ omkring år 1700. Men fol. 8r har – efter graden af slitagen og sporene af limkosten at dømme – fungeret som forsatspejl i en endnu ældre,

nu tabt indbinding, dvs. at siden har været klæbet op mod træpermen i håndskriftet med deraf følgende tab af tekst. Den samme type af tilskrifter og slitage ses på den nuværende fol. 7v, som må have udgjort sidste side i det oprindelige håndskrift. Den ukendte indbinding er naturligvis *terminus ante quem* for skriblerierne, men man kan ikke komme dateringen nærmere ad den vej.

Runeindskriften skal læses således:

LRNR1:R1PRLIR1:BNR414:11:111
11BN0:1R1
1141R14:11411N1:1111111:111R1
11B1:R1111:

I translittereret form, dvs. omsat til latinske bogstaver, kan teksten gengives som følger, idet »=« markerer opløste binderuner, og »|« markerer linjeskift:

**crura:refa=rcire:bursis:et den|tibus:ire | nostras:inso=lit=um:stat=uit:feri|
sibi:rit=um:**

Crura refarcire bursis et dentibus ire / Nostras insolitum statuit fieri sibi ritum.

Ordsproget

Den runeskrevne tekst i AM 53, 4° er et latinsk ordsprog af en type, som var vidt udbredt i latinundervisningen i middelalderen. Ordsprogene kendetegnes dels ved deres metriske opbygning, dels ved indviklede metaforer og usædvanlige gloser. Betydningsindholdet er i reglen af snusfornuftig eller opbyggelig art, men mange rummer også burlesk, hverdagspræget humor. Der kendes samlinger af sådanne ordsprog fra hele Vesteuropa, og ofte ledsages ordsprogene af folkesproglige paralleller. I dette ordsprog kommer pointen først, og det er i den danske parallel nødvendigt at bytte rundt på de to tekstlinjer, som herefter kan oversættes: »En landsmand besluttede at gøre noget usædvanligt til sin vane: At stoppe benene i pungen og gå med tænderne«. Oversættelsen er med en lille justering hentet fra DgO (I,2: 494). Ordsprogets lidt kryptiske budskab vil blive kommenteret senere.

Mange af de latinske ordsprog har vid kontinental udbredelse, men det aktuelle ordsprog kendes ifølge *Thesaurus proverbiorum medii aevi* (bind 13: 347 f.) kun fra Peder Låles middelalderlige, danske ordsprogssamling, og det er ikke medtaget i opslagsværket *Proverbia sententiaeque Latinitatis Medii Aevi* (Walther 1963-69 & 1982-86). Tilskrivningen af denne ordsprogssamling til Peder

Låle rækker i hvert fald tilbage til midten af 1400-tallet, men derudover vides nærmest intet med sikkerhed om kompilatoren (DgO I,2 s. 727 ff., Kjær 1967, spalte 676 ff., samt Kjær 1981: 296 ff.).

Ordsproget fra AM 53, 4° genfindes i to senmiddelalderlige, trykte udgaver af ordsprogssamlingen, Gotfred af Ghemens udgave fra 1506 og Christiern Pedersens Paris-udgave fra 1515. De to trykte samlinger rummer begge ca. 1.200 ordsprog, som næsten udelukkende består af én verslinje. Der er dog ca. 20 ordsprog, der lige som ordsproget i AM 53, 4° strækker sig over to verslinjer, samt et enkelt som fylder fire verslinjer.¹

Relationen mellem de latinske og de danske ordsprog i Peder Låles ordsprogssamling er både kompleks og omdiskuteret (DgO I,2: 743), ligesom antallet af ordsprog og deres udformning i Låles oprindelige samling er uklart (Kousgård Sørensen 1971). Foruden de to trykte udgaver er der bevaret fragmenter af et gammeldansk Låle-håndskrift med ca. 40 ordsprog (DgO I,2). I forhold til overleveringen af det nyfundne ordsprog i et svensk lovhåndskrift er det interessant, at Peder Låles ordsprogssamling tidligt overføres til svensk (Kock & Petersens). Hverken i fragmentet eller i den svenske oversættelse optræder det her behandlede ordsprog. Dertil kommer løsrevne ordsprog i andre håndskrifter og tekstgenrer (hvorom senere).

De to trykte udgaver af ordsproget er på det nærmeste identiske. Ghemen 1506 (nr. 194 i DgO I,1: 48) har:

Crura resarcire bursis cum dentibus ire
Thet ær seedh i wore landh at hugghe aff been
Nostras insolitum statuit fieri sibi ritum
Oc stoppæ i pwngh oc dantze meth thandh

Pedersen 1515 (nr. 194 i DgO I,1: 211):

Crura resarcire bursis: cum dentibus ire.
Der (!) er sed i vaare land at aff hugge ben
Nostras insolitum statuit fieri sibi ritum.
Oc stoppe i pung oc dantze meth tender.

Ordsproget rummer en række gloser, som ikke er helt almindelige: *crus -uris*, subst. n. »Et Ben (paa Mennesker og Dyr), især = et Skinneben« (Jensen & Goldschmidt 1920: 151), *refarcire/refercire* jf. *refercio* vb. »stopper fuld, tilstopper« (Jensen & Goldschmidt 1920: 620), *bursa* (eller *byrsa*) -ae subst. f. »pung, pengeskatte« (opr. okseskind) (LMLD 2, 1988: 83), *nostras -atis* adj. »fra vort Land, af vort Folk, indenlandsk« (Jensen & Goldschmidt 1920: 466), samt *insolitus* adj. »ikke vant til, uvant med noget, usædvanlig« (Jensen & Goldschmidt 1920: 355).

Forskelle mellem versionerne af ordsproget

Håndskriftsversionen afviger på to punkter fra den trykte. Der står for det første »refarcire« over for »resarcire« og for det andet »et dentibus ire« over for »cum dentibus ire«. Jeg har forelagt det nyfundne middelalderordsprog for to eksperter på området: Karsten Friis-Jensen, lektor ved Afdeling for Græsk og Latin på Saxo-instituttet, Københavns Universitet, og Erik Petersen, forskningsbibliotekar ved Håndskriftafdelingen på Det Kongelige Bibliotek, og de nævner begge, at verbet *refarcire/refercire* passer perfekt med ordsproget. De to trykte udgavers *resarcire*, der ikke giver umiddelbar mening, gøres i Axel Kocks Låle-kommentar til genstand for en længere udredning. Kock foreslår, at *resarcire* »för rim-mets skuld« er en forkortet form af *resarcinare* »samla i en packe« (Kock 1891–92: 99 f.), men læsningen med 'f' er klart enklere, og allerede i 2008 foreslog udgiverne af det danske middelalderlatin-leksikon, at Låleudgavernes »resarcire« kunne være en fejl for »refarcire«, hvilket nu synes bekræftet på smukkeste vis (LMLD 7: 626).

De trykte versioner af ordsproget peger således tilbage på en fælles kilde med den ret almindelige og nærliggende læsefejl 's' for 'f'. Den anden forskel »et dentibus« i stedet for »cum dentibus« er ikke særligt væsentlig, idet *cum* blot tjener som en tydeliggørelse af instrumental ablativ, mens *et* forbinder de to infinitiver.

For at få et meningsfyldt ordsprog ud af de to linjer, er den danske paralleltekst som nævnt byttet om i forhold til det latinske ordsprog. Blandt samlingens ca. 20 ordsprog på to linjer er der kun ét yderligere tilfælde, hvor linjerne i den danske parallel er byttet rundt i forhold til det latinske ordsprog (Ghemmen 1506 nr. 1181/Pedersen 1515 nr. 1179), men det er ikke afgørende for forståelsen som i ordsproget fra AM 53, 4°. Da man ville forvente, at de latinske linjer kom i omvendt rækkefølge, er der her tale om et træk, der taler for nært slægtskab mellem de tre versioner af ordsproget. Det aktualiserer spørgsmålet om dateringen af runerne i AM 53, 4°.

Runetypologisk beskrivelse

Runetilskriften i det fornsvenske lovhåndskrift er runologisk set væsentligt yngre end hovedteksten og snarest fra 1500-tallet. Af særlige runetypologiske træk bemærkes skelnen mellem ensidig **t**-rune, **᚛**, foran vokalerne **᚛**, **l** og **᚛** og dobbeltsidig **t**-rune, **᚛**, mellem **᚛** og **᚛**, samt i final position. Foruden den almindelige **s**-rune optræder kortkvist **s**-runeformen med fuld runehøjde afsluttet med en stor pose: **᚛**. Runen optræder i final position i »dentibus« samt foran **᚛** i »statuit« (men lidt inkonsekvent ikke foran 't' i »nostras«). Dette særlige **s**-runegrafem, der i nogle indskrifter anvendes for 'z', genfindes i meget sene runeindskrifter. Her må **᚛** afspejle den særlige **s**-dulle i finalt -s samt højt **s**, **f**, i *st*-ligaturen i latinsk palæo-

grafi. Et dansk runealfabet fra midten af 1500-tallet anfører på tilsvarende måde to runeformer for hhv. kort *s* og langt *s*, dog med runeformen \downarrow i stedet for \downarrow (Bæksted 1939: 116, Akhøj Nielsen 2007: 40 ff. og fig. 1). Endelig optræder en anden kortkvistvariant af *s*-runen, \downarrow , ligeledes med fuld rune højde for \downarrow . Denne runeform må ligeledes anses for meget sen. I modsat retning trækker det forhold, at binderunerne *a=r*, *o=l*, *t=u* er velkendte inden for genuin runeortografi i middelalderen.

Det vigtigste karaktertræk for dateringen er imidlertid brugen af runen \downarrow for 'd' i »dentibus«. Gengivelsen af 'd' med \downarrow -runen forekommer sporadisk i runeindskrifter på latin i ord som *dominus*, *diakonus* og *benedictus*. Der er tale om indskrifter fra (høj)middelalderen fx DR 50, DR 336 og DR 366, Sm 50, og sandsynligvis afspejler brugen af \downarrow i disse indskrifter en udtaleforskel mellem kirkelatinens og folkesprogets /d/ (se nærmere om runelatinens ortografi i Gustavson 1994: 138 f., samt DR spalte 977). Samtidig ser man i senmiddelalderens runeindskrifter enkelte eksempler på digrafen $\uparrow*$, **th**, for /þ/, som må afspejle påvirkning fra den latinske bogstavskrifts ortografi, ligesom fonemet /þ/ efterhånden falder sammen med /t/ i østnordisk.

Dermed var vejen banet for den systematiske udlæsning af \downarrow som 'd', der nærmest bliver synonym med den lærde runebrug i renæssancen og frem. Det sker først og fremmest gennem den vide udbredelse af brødrene Johannes og Olavus Magnus' trykte runealfabet »Alphabetvm Gothicvm« i deres beskrivelser af Norden trykt i Rom 1554 og 1555 (se fx gengivelsen i v. Friesen 1933, s. 241). Den unøjagtige opfattelse af \downarrow optræder nogle år tidligere i det runealfabet, Theseus Ambrosius udgav i Rom 1539 med Johannes Magnus som hjemmelsmand (se Akhøj Nielsen 2007, fig. 3).

En runeortografisk mere korrekt opfattelse af forholdet 'd' over for 'ð' og 't' over for 'þ' finder man endnu hos Anders Sørensen Vedel i slutningen af 1500-tallet, men det er karakteristisk, at han har sine oplysninger fra Nils Pedersens *Gulandskrønike* (Akhøj Nielsen 2004: 480 ff.) og dermed den endnu levende runetradition på Gotland. I de følgende århundreder forblev translitterationen af \downarrow som 'd' den gængse, og der herskede stor forvirring om forholdet mellem *þ*, *ð*, *t* og *d* i oldsproget, se fx Johan Ihres behandling af emnet i afhandlingen *Dissertatio de runarum patria et origine* fra 1770, §§ 16-17 (gengivet og oversat til engelsk i Östlund 2000: 217).

Fund af ordsprog uden for Peder Låles samling

Ordsprog findes naturligvis i mange andre sammenhænge end lige ordsprogs-samlinger. Saxos *Gesta Danorum* rummer fx mange latinske ordsprog, og også i oversættelsesarbejder finder man ordsprog. Iver Kjær nævner således Låle-ordsproget »Naar hoffwedhet wærcker thaa wærcke alle lemmer«, som optræder i Mariager Legende håndskrift i forbindelse med en gammeldansk oversættelse

af Eusebius Cremonensis' sendebrev *Epistola ad Damasum et Theodosium de morte Hieronymi*. Låle-ordsproget modsvarer originaltekstens *Nam capite patiente totum debilitatur corpus* (Knudsen 1917-1930: 117), mens den latinske modsvarighed hos Låle lyder *Dum caput in festat dolor, omnia membra molestat* (DgO I,1: 55), dog uden at meningen i de to latinske sætninger adskiller sig stort.

At ordsprog har været nærliggende at gribe til i forbindelse med oversættelse fra latin, illustreres af det latinsk-svenske glossarium fra 1440'erne (Neuman & Tjäder 1918-1994), som indeholder 19 ordsprog fra Peder Låle (jævnfør indledningen s. xviii i værket hæfte 249 fra 1974). Tre af disse nævner eksplicit Låle som hjemmelsmand (Kristensen 1936). Glossariet er en bearbejdelse af Johannes Balbus' *Catholicon* fra slutningen af 1200-tallet. Marius Kristensen drager den slutning, at Peder Låle har været brugt som skolebog i Sverige omkring år 1420-30 (a.a. 136 f.).

Ordsprogets betydning

Ordsproget i AM 53, 4° forekommer umiddelbart kryptisk, men pointen er, at naturens orden er vendt på hovedet, og at det ulogiske præsenteres som fornuft, en udlægning der har hersket enighed om i hvert fald siden renæssancen: Hans Skonning udlægger i 1626 ordsproget: »Det er saa meget/ at alle Ting gaar wskickelig til imod den rætte Orden oc maade/ at bag er for« (DgO I,1: 378), og Peder Syv medtager ordsproget i *Danske Ordsproge* 1682 under rubrikken »U-muelighed. U-rimeligt. Utroligt« og med Peder Syvs udlægning »alting gaar uskikkeligt til/ bag er for. Dend forkerde verden« (DgO VII,1: 493 f.). I den nyere ordsprogsforskning fremhæves præcis dette ordsprog, »der ved opremsning af umuligheder betegner en verden af lave«, som prototypisk for en undergruppe figurlige ordsprog af Iver Kjær med henvisning til Ernst Robert Curtius (KLN 12, spalte 673 midt).

Det er fristende at se ordsproget enten konkret som en samtidskommentar til selve lovtæksten, evt. som en kommentar til den lovgivende konges levned og uheldige regeringsførelse. Mindre prosaisk kan ordsproget afspejle den belæste students syn på den åbenbart kedelige, juridiske pligtlæsning. For det sidste taler de to latinske Peder Låle-ordsprog, der er skrevet til med en 1400-tals hånd på en side (fol. 79v) af det berømte håndskrift B 74, som bl.a. indeholder Skånske Lov (Kristensen 1933). Tilskriverne har ikke meget at gøre med lovtæksten, som det pågældende sted regulerer konflikter omkring husdyr (jf. faksimileudgaven ved Brøndum-Nielsen 1961).

Det ene ordsprog: *Captat leno thorum donec sol vergit ad auxtrum* (*leno* er en fejl for *lena* if. Marius Kristensen) betyder oversat »Skøgen holder sengen, indtil solen hælder mod syd« (DgO I,2 s. 495) og er altså en advarsel mod dovenskab. Det andet ordsprog *Abs ope legis erit qui legis anormala querit*, »Den, som søger det, som ligger udenfor lovens norm, vil være uden lovens hjælp« (DgO I,2 s. 449), passer bedre ind i den juridiske håndskriftkontekst.

Tilskrifterne i lovhåndskrifterne afspejler givetvis ordsprog, som den lærde student har kunnet udenad fra latinundervisning i retorik og grammatik. Med humanismens gennembrud blev ordsprogsindlæringen imidlertid udsat for hård kritik, og i en skoleordinans fra 1521 opfordres folk til at brænde »alle gamle Alexandri Bøgher«, herunder Peder Låle (DgO I,2: 759). Præsten Hans Christensen Sthen mindes i digtet Kortvending fra omkr. 1570 de gamle tider »Then gode Peder Laalle er nu foragtt / Som alle Scholler holtt wiid magtt / Sallige motte the dage well werre / Then tiid mandtt kunne Peder Laalle lerre« (DgO I,2: 736 f.).

Alt efter deres datering må ordsproget i AM 53, 4° ses som en udløber af middelalderens skolepædagogik eller som udtryk for, at Peder Låles ordsprogsamling forblev kendt og skattet efter reformationen. Brugen af runer til at skrive notitser i håndskrifter og bøger er i 1500-tallet ikke helt ualmindelig, og den må – selvom der her er tale om et latinsk ordsprog – ses i lyset af periodens øgede nationalhistoriske interesse (Akhøj Nielsen 2007).

Litteratur

- Akhøj Nielsen, Marita: *Anders Sørensen Vedels filologiske arbejder* 1. København 2004.
- Akhøj Nielsen, Marita: Renæssancens runestrid, i: Henrik Blicher, Merete K. Jørgensen og Marita Akhøj Nielsen (red.): *Tænkesedler. 20 fortællinger af fædrelandets litteraturhistorie. Festskrift til Flemming Lundgreen-Nielsen*, s. 39-53. København 2007.
- Brøndum-Nielsen, Johannes (udg.): *Corpus codicum Danicorum medii aevi*, bd. 3. København 1961.
- Bæksted, Anders: Vore yngste runeindskrifter, i: *Danske Studier* 1939, s. 111-138. København.
- Carstensen, Jens Michael og Michael Lerche Nielsen: Multi-spectral analysis and the next generation of photo-scanning: a non-destructive method for reading the unreadable, i: Matthew J. Driscoll (red.): *Care and Conservation of Manuscripts* 12, s. 261-272. København 2011.
- DgO = *Danmarks gamle Ordsprog* I,1-(uafsluttet). København 1977 ff.
- DR + indskriftnummer = Lis Jacobsen & Erik Moltke: *Danmarks Runeindskrifter* 1-2. 1941-1942. København.
- v. Friesen, Otto: Det helstungna runalfabetet, i: Otto v. Friesen (red.) *Runerne*. Nordisk Kultur, bd. 6, s. 228-244. København–Oslo–Stockholm 1933.
- Gustavson, Helmer: Runorna och det latinska språket, i: Solbritt Benneth et al. (red.): *Runmärkt. Från brev till klotter. Runorna under medeltiden*, s. 127-141. Stockholm 1994.
- Jensen, J. Th. og M. J. Goldschmidt, *Latinsk-dansk Ordbog*, 2. udg. København 1920.
- Kjær, Iver: Ordsprog. KLN 12, spalte 672-679. København 1967.

- Kjær, Iver: Låle, Peder, i: *Dansk biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 9, s. 296-298. København 1981.
- Kjær, Iver og Erik Petersen (udg.): Peder Låles Ordsprog. Ms. Ny Kgl. Saml. 813x, 4°, Gotfred af Ghemen 1506 (og 1508), Christiern Pedersen 1515, Hans Skonning 1626 (og 1703). DgO I,1. København 1979.
- Kjær, Iver og Erik Petersen (udg.): Peder Låles Ordsprog. Christiern Pedersens udgave 1515 i oversættelse. DgO I,2. København 1979.
- Knudsen, Gunnar (udg.): *Mariager Legende-Haandskrift Gl. Kgl. Saml. 1568 4to*. Samfund til Udgivelse af gammel Nordisk Litteratur 44. København 1917-1930.
- Kock, Axel og Carl af Petersens (udg.): *Östnordiska och latinska medeltidsordspråk. Peder Låles ordspråk och en motsvarande svensk samling*. Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 20,1. Texter med indledning. København 1889-1894.
- Kock, Axel: *Östnordiska och latinska medeltidsordspråk. Peder Låles ordspråk och en motsvarande svensk samling*. Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 20,2. Kommentar. København 1891-1892.
- Kristensen, Marius: Et Peder-Låle-fund, i: *Danske Studier 1933*, s. 46.
- Kristensen, Marius: Til Peder Låles ordsprogssamling, i: *Danske Studier 1936*, s. 129-137.
- KLMN = *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* 1-21. København 1956-1978
- Kousgård Sørensen, John: Det middelalderlige Peder Låle-fragment, i: Kristian Hald, Christian Lisse og John Kousgård Sørensen (red.): *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnede Poul Andersen*, s. 321-330. København 1971.
- LMLD = *Lexicon Mediae Latinitatis Danicae. Ordbog over dansk middelalderlatin*. Aarhus 1987-(uafsluttet)
- Neuman, Erik & Börje Tjäder (udg.): *Latinskt-svenskt glossarium efter cod. C 20*, Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-Sällskapet, serie 1, bind 45, hæfterne 153, 154, 156, 179, 187, 249 og 261. Uppsala 1918-1994.
- Schlyter, Carl Johan: *Sveriges gamla Lagar*, bd. 10. Lund 1862.
- Sm + indskriftnummer = Ragnar Kinander: *Smålands runinskrifter* 1-2. Sveriges runinskrifter 4. Stockholm 1935-1961.
- Thesaurus proverbiorum medii aevi. Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters*. Berlin 1995-2002.
- Walther, Hans: *Proverbia sententiaeque Latinitatis Medii Aevi, Lateinische Sprichwörter und Sätze des Mittelalters in alphabetischer Anordnung* 1-6. Göttingen 1963-1969.
- Walther, Hans: *Proverbia sententiaeque Latinitatis Medii Aevi. Nova series. Lateinische Sprichwörter und Sätze des Mittelalters und der frühen Neuzeit in alphabetischer Anordnung* 7-9. Göttingen 1982-1986.

Östlund, Krister: *Johan Ihre on the Origins and History of the Runes. Three Latin Dissertations from the mid 18th Century*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Latina Upsaliensia 25. Uppsala 2000.

Note

Tak til den anonyme peer-reviewer for nyttige rettelser og forbedringsforslag.

1. Jeg har noteret følgende to-linjede ordsprog fra Ghemen-trykket 1506 (nummerering if. DgO): 21, 94, 194, 529, 533, 548, 585, 595, 796, 805, 842, 853, 999, 1033, 1139, 1156, 1165, 1178, 1181, 1185. Ordsproget Ghemen 1506 nr. 1096 går over fire linjer. Der er også eksempler på, at ordsprogenes længde varierer. De to ordsprog Ghemen 1506 nr. 641 og 642 indgår således i to-linjers ordsprog i Pedersens udgave fra 1515 (hhv. nr. 654a og 683a), hvor de danner par med ordsprogslinjer, der optræder andetsteds som selvstændige ordsprog i Ghemens udgave fra 1506 (hhv. nr. 660 og 689).

Michael Lerche Nielsen

Et leilighetsdikt av Johan Herman Wessel

The occasional poem by Johan Herman Wessel (1742–1785) which is presented here, has not been known to the public until recently. It was found in the Danish National Archive in Copenhagen (in the archive of Hegermann-Lindecrone) by Jens P. Sørensen. The poem is a letter in verse form addressed to the Norwegian poetess Magdalene Sophie Castberg (1755–1825), written in a mocking, playful manner rich in erotic allusions. Wessel's play on male and female roles and identities adds spice to the presentation.

Min lille søde Sophie Moer!
velkommen vær til Flekkefiord!
tilligemed det lille Noer.
Lyksaligt blev det kolde Nord,
da du til Sorg for dem, her boer,
igien til elskte Mage foer.
Hvis nok en Sønnik hos dig groer,
saa gid den blive mere stor,
end det forkued' Bissennoer,
som ynkedes paa danske Jord!
Hils Bisse; han bar Sørge-Flor,
hvis han fik see, som jeg ey troer,
hvor Jonas min er frisk og stor,